

Я.І. Мандрик

КІНОФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА НАПРИКІНЦІ 20-х – У 30-і РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК ЗАСІБ НАСАДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У період довоєнних п'ятирічок у побут українського селянства входить кіно, яке мало великий вплив на формування поглядів трудівників на радянську дійсність і на світ у цілому. Враховуючи ці особливості кінематографа, партійні та радянські органи вживали заходів щодо кінофікації села, налагодження нової для села форми культурного росту простих людей.

У березні 1928 р. у Москві відбулася Перша Всесоюзна партійна нарада з кінемаграфії. На ній було проголошено курс на завоювання техніко-економічної незалежності радянської кінопромисловості, розроблено рекомендації стосовно будівництва кінофабрик, заводу шкільних кінопроекторів, заводів кіноплівок. У рішеннях наради вимагалось домогтися рішучих перемін у виробництві кінокартин, які відповідають наптам села [1, с.438-439].

У січні 1929 р. РНК СРСР створив Комісію із справ кінематографії і фотографії для загального керівництва кіносіткою в країні. В 1930 р. створюється загальне Об'єднання з кінематографії, що привело до повної централізації цієї роботи [1, ф.24, оп.31, спр.321, арк.139].

Ці організаційно-технічні заходи в країні та в республіці позитивно вплинули на створення кіномережі в селах України. На 1 жовтня 1929 р. у селах республіки було 1010 кіноустановок. Але ця кількість на 23 тисячі сіл була ще дуже незначною. Тим більше, що всі вони були стаціонарними і мали обмежений радіус дій.

У секретних донесеннях ДПУ України аналізувався стан кінофікації сіл: спеціальних приміщень для кіноустановок ніде немає і тому, працюючи в непристосованих приміщеннях, апаратура дуже швидко вибуває із ладу, а нова не поступає. Крім того, дуже часто на місця направляють поламану, деформовану апаратуру з міст. Так само сільські кіноустановки в останню чергу обслуговуються прокатом. З цих причин кіноапаратура поступає на село вже в такому жалюгідному стані, що користі від неї небагато, а кінострічки дивитися неможливо. Прокат дорогий, ціни на білети встановлюються дуже високі. Бідняки майже не ходять в кіно, кіномеханіки низької кваліфікації, в більшості – п'яниці (с.Вибли Чернігівської окр., Яготин Прилуцької окр., Чемери Могилів – Подільської окр. тощо) [5, ф.1, оп.9, спр.2691, арк.69].

З метою прискорення кінофікації села, ЦК КП(б)У 5 листопада 1929 р. приймає спеціальну постанову "Про кінофікацію села". В ній вказувалося на повільні темпи кінофікації та погане обслуговування селян. Для розширення обслуговування українського селянства засобами кіно пропонувалось широко використовувати кінопересувки. Вже в 1930 р. у селах УРСР працювали 762 пересувки, які обслужили 6 тис. населених пунктів [5, ф.1, оп.9, спр.26, арк.146].

У кінці 1932 р. кількість кіноустановок зросла з 1010 (пересувних, звукових ще немає) до 3577 (з них понад 2 тис. пересувних, 36 звукових) [11]. Більше половини з цієї кількості надіслали своїм підшефним селам і колгоспам робітничі колективи підприємств України. Наприклад, підприємств Харкова посилалися кінобригади, які, зокрема, під час посівної в 1932 р. обслужили 30 сіл Харківщини і 39 сіл Запорізької окр. [5, ф.1, оп.9, спр.26, арк.149].

Кожну декаду виїжджав у колгоспи Сумський кінотеатр, а також кінотеатри з Вінниці, Житомира, Черкас та інших міст республіки [13, с.564].

Для демонстрування у сільській місцевості УРСР було виділено 238 кінофільмів. У селах Дніпропетровської окр. показували кінокартини В.Пудовкіна "Мати" за одноіменним романом М.Горького, історико-революційний фільм Е.Шуба "Великий шлях", фільми українських студій:

Микола Джеря”, “Справа №128” режисера А.Кордюма [1, ф.266, оп.17, спр.831, арк.93] тощо.

Всі ці заходи дали можливість охопити кінообслуговуванням тільки в 1929-1930 рр. у Дніпропетровській окр. 274 тис. осіб сільського населення, Хоростенській окр. – 125500 осіб, Київській – понад 120 тис. осіб [5, ф.1, оп.221, спр.193, арк.3-4].

Вже в ці роки для підготовки сільських кіномеханіків в окружних і районних містах створювались спеціальні курси. Зокрема, такі 1,5-місячні курси були відкриті за рішенням Київського окружного партії в Києві, куди відбирали слухачів із сільського активу. Були відкриті подібні курси в Херсоні, Миколаєві, Харкові та інших містах республіки [6, ф.144, оп.6, шп.16, арк.61].

На початку 30-х років проходила українізація кіно. Особливо багато приділяв цьому уваги НКО УРСР на чолі із М.Скрипником. Це спричинилося до конфліктної ситуації, яка виникла між Всесоюзним Радкіно і Всеукраїнським фотоуправлінням. Зауваживши, що Радкіно, фактично, бойкотує продукцію українських кіномитців, М.Скрипник писав: “Це неприпустимо, коли дві організації, дві радянські республіки висувають свої інтереси і сутички понад культурні проблеми мас” [4, с.109]. Скрипник висупав проти передачі кінооб’єктів в Україні у відання новоствореного Всесоюзного об’єднання кінопрограм. Негативне ставлення до цього висловило і політбюро ЦК КП(б)У [5, ф.1, оп.9, спр.831, арк.4-6].

В умовах поступового згортання українізації подібні заяви вже не досягали успіху.

З чисто адміністративного боку українське кіно стало підпорядковуватись Москві. Після діяльності відносно автономних Всеукраїнського комітету (1919 р.) та Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) уже в 1930 р. організується “Союзкіно”, а з 1933 р. усе кінофотогосподарство країни стало підпорядковуватися Головному Управлінню Кінофотопромисловості при РНК СРСР. Офіційною мовою мала би бути в українському кіно українська мова. До 1935-1936 рр. оригінали фільмів озвучувались українською мовою з російськими дублікатами. З цього часу почали робити оригінали російською мовою з українським дублікатом. Перш за все, сценарій, крім звичайного фахового мистецького перегляду, проходив ряд цензурних інстанцій. Він обов’язково направлявся до Москви. Проходив там декілька контрольних перевірок, лише тоді повертався схваленим або відхиленним. Кожне відхилення сценарію, особливо з політичних міркувань, спричиняло належні організаційні висновки [8, с.89].

Підпорядкування республіканської кіносправи союзним органам посилює її денаціоналізацію. Зразок непоодинокого ставлення до провідних майстрів кіномистецтва демонструє постановою політбюро ЦК

КП(б)У від 8 листопада 1932 р. щодо фільму О.Довженка "Іван". Її зміст заслуговує того, щоб навести цей документ повністю (текст оригіналу збережено): "Слухали: про кінофільм "Іван". Постановили:

а) ЦК вважає, що за певної художньої та технічної якості фільм "Іван" за своїм змістом просякнута ворожою соціалістичному будівництву ідеологією. ЦК відмічає політичну сліпоту комуністів, що брали участь у підготовці та, особливо, рекламуванні фільму, що не вгледіли ворожих ідей, які просякнули цей фільм.

б) вважати за необхідне негайне вилучення з фільму деяких місць. Доручити культпропу організувати різку критику в пресі цього фільму. Форми критики погодити з секретарем ЦК [5, ф. 1, оп.9, спр.237, арк. 182]".

Критика була різкою і дошкульною. О.Довженко незабаром був переведений в Москву.

Роки другої п'ятирічки характерні організаційним вдосконаленням кінообслуговування сільських жителів України, зміцненням матеріальної бази сільського кіно. Так, 26 серпня 1933 р. ВУЦВК УРСР та ЦК КП(б)У приймають постанову "Про будівництво по великих селах УРСР кінотеатрів". Було заплановано до закінчення суцільної колективізації (кінець 1934 р.) у великих селах України з населенням не менше 3 тис. осіб побудувати 100 – 200 кінотеатрів на 500 – 800 осіб кожний [4, с.83]. Кошти належало мобілізувати серед самих колгоспників шляхом самообкладання через організацію різноманітних лотерей. Залучати самих селян до будівництва кінотеатрів. Для будівництва кінотеатрів було створено Всеукраїнський урядовий комітет. Планувалось їх розмістити так: на Харківщині – 18, Київщині – 14, Черкащині – 9, Донеччині – 9 тощо.

Однак на 1934 р. план цей виконаний не був. По всіх названих областях спостерігалось значне відставання у будівництві. Наприклад, у Чернігівській області не було розпочато будівництво ні одного кінотеатру, у Київській – 2, Дніпропетровській – 4 тощо [4, ф. 1, оп. 1, спр.631 арк.4].

Коли стало зрозумілим, що на селянські кошти план будівництва виконаний не буде, держава почала виділяти кошти з бюджету. На них за доволі короткі роки було побудовано в селах України за офіційними даними 100 великих кінотеатрів [9]. Фактично було збудовано тільки 34, з них у 15 не було електроустановок [4, ф. 1, оп. 9, спр.4534, арк.208-244].

На кінець другої п'ятирічки (1937 р.) в селах УРСР діяли 3840 кіноустановок, із них – 559 звукових. У республіці в цілому на 10 тис. жителів припадало 2 кіноустановки. Кіноустановки обслуговували 15 тис. населених пунктів (65% від загальної кількості) [13, с. 137].

Про стан відвідування колгоспами кіно і вистав на селі свідчать такі показники [10, с. 123] (офіційна статистика за 1936 р.):

Групи за віком	Відсоток відвідування кіно і вистав			
	Чоловіки		Жінки	
	1934 р.	1936 р.	1934 р.	1936 р.
Всі колгоспники від 12 р. і старші	42.9	62.5	35.9	46.8
19-24 р.	41	80.9	47	70.1
25-34 р.	45.4	64.6	37.5	42.5
35-59 р.	33.3	50.6	19.6	25.6

У травні 1937 р. у ЦК КП(б)У було обговорено тематичний план виробництва кінокартин в Україні. ЦК підкреслив значення кіно в “ідейно-патріотичному вихованні трудящих”, рекомендував кінематографістам республіки спільно із Спілкою письменників України активізувати роботу над сценаріями майбутніх фільмів, звернувши особливу увагу на високий “ідейно-художній рівень картин”. “Основне місце, – відзначав ЦК, – повинні займати історико-революційні та оборонні кінофільми, фільми про соціалістичне будівництво” [5, ф. 1, оп. 9, спр. 3001, арк. 44-48].

Ця постанова поклала початок цілого перевороту в кінематографії республіки. Із фондів були вилучені всі фільми, в яких згадувалось про репресованих історичних діячів. Почали демонструватись, насаджуватись фільми, які пропагували малокровність, блискавичний характер можливого зіткнення з фашизмом на чужій території, зокрема: “Ескадриль’я №5”, “Ганкісти”, “Глибокий рейд” тощо. В кінематографії проко гилася хвиля репресій. Після погрому в “Укрфільм” майже спорожніли майданчики і студії. В січні 1938 р. продовжувалися зйомки тільки двох фільмів “Сорочинський ярмарок” та “Запорожець за Дунаєм” [11].

Незважаючи на значні недоліки в роботі, всі вищеназвані організаційно-технічні заходи позитивно вплинули на роботу по кінообслуговуванню сільських жителів України. В селах республіки в 1938 р. працювали 3884 кіноустановок. Із них 2137 пересувних [4, ф. 1, оп. 1, спр. 3164, арк. 63] на 23 тис. сіл, які були в Україні на той час, це ще дуже мало. Тому важливою залишалася робота пересувних кіноустановок по обслуговуванню сіл, 88,6% райцентрів було кінофіковано [10, с. 83]. На кожних 100 жителів республіки припадало 456 відвідувань кіносеансів. Цей показник був найвищий в СРСР [10, с. 83].

У передвоєнні п’ятирічки, особливо в другій половині 30-х років, через кіно йшло постійне насадження культу особи Сталіна. В кінохроніках песь час розвінчувались вороги народу, це налаштовувало людей проти них. Всяка політична кампанія із використанням кіно обов’язково повинна

була розвінчати кого-небудь із опозиціонерів сталінського режиму. Таким чином, масове кіно перед війною було могутньою зброєю сталінського режиму у вигідному для нього вихованні народу країни.

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.24, оп.31, спр.321; оп.3, спр.321.
2. Ф.2, оп.1, спр.418; спр.2994; спр.631.
3. Ф.166, оп.17, спр.831.
4. Ф.1, оп.1, спр.631; ф.1, оп.9, спр.4534; спр.3164.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1, оп.9, спр.2691, спр.26; спр.831; спр.237; спр.3001; оп.221, спр.184; спр.193.
6. Державний архів Київської області. – Ф.144, оп.6, спр.16
7. Державний архів Одеської області. – Ф.7, оп.1, спр.241;
8. Енциклопедія українознавства. – Львів. 1994. – Т.4.
9. На культурному фронті // Комуніст. – 1939. – 23 серпня.
10. Соціальна Україна. Стат. збірник. – К., 1937.
11. На кіностудіях // Комуніст. – 1938. – 18 жовтня.
12. Культурное строительство. – М., 1930.
13. Афанасьєв В.В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні – К., 1968.

Mandryk Ya.

INCLUSION IN CINEMA CIRCUIT UKRAINIAN VILLAGERS AT THE END OF THE 20th- IN THE 30th OF THE XXth CENTURY AS THE MEANS OF IMPOSING THE COMMUNISTIC IDEOLOGY

In the article the organization problem of cinema entertainment of URSR villagers in the 20-30 th of the XX th c. is investigated on the basis of archives materials; the conclusion that the cinema entertainment was an important factor of imposing the communistic ideology by the Soviet totalitarian system is made.